

Walther von der Vogelweide

Azt hittem sokáig hallgat a rím

Lange swigen des hat ich gedacht

Azt hittem sokáig hallgat a rím
de mint eddig nekifogok a dalnak
mert rábeszéltek barátaim
talán nem is egy dalt akarnak
 na jó dalolok verselek
 megteszem én ha vágyuk az
 hogy bánatommal ismerkedjenek

elmondom nektek hogy mi baj van
én vagyok előidézője
egy nő keresztülnéz rajtam
pedig én csináltam hírességet belőle
 nagyon fent ül a magas lovon
 nem gondol rá hogy hírnevének annyi
 ha a verselést abba hagyom

jaj Istenem mennyi pocskondiát kap
ha dicséretét többé nem zengem
akik most neki glóriáznak
gyalázzák majd bár ez nem vigasztal engem
 ezer szív volt örömmel tele
 a kedvességétől melyre fűtyülnek
 ha többé én sem törődöm vele

míg azt hittem enyém a kedvessége
volt-e jobb hozzá bárki mint én?
de most már mindegy ennek vége
erre számítson megmondom őszintén
 ha enyhítené kínomat a hála
 a hírnevem amely őt élteti
 ha megöl az az ő halála

ha őt szolgálva megvénülök
hát ő sem fiatalodik
és ha a hajam nem lesz örök
ő majd egy ifjúra fanyalodik
 Isten segítsen fiatal jóbarát
 bosszulj meg engem friss kemény
 vessződdel lásd el a vénasszony baját

Az erotikus szereplíra nagyszerű példája. Walther egy kicsit kéreti magát a fiktív közönségtől, mielőtt megteremti és lerombolja a nemrég imádott, immár kegyvesztett nőt mint (ugyancsak fiktív) demonstrációs tárgyat. E folyamat során ugyanúgy jár el, mint később számos modern költő. Például Ady Endre is így tesz a híres szakító vers végén: „Általam vagy, mert meg én láttalak / S régen nem vagy, mert már régen nem látlak.” Még a „bosszú-hím” cinikus motívuma is megvan Walthernél. Igaz, Walther hímsoviniszta szemétsége más irányban halad, mint Adyé. A magyar költő a más nőkkel elcsattant csókok „álhitét” vágja a női objektum arcába (akit a közvélemény egy konkrét személlyel azonosított), a középkori német költő a női test öregedésén ironizál. Igaz, ezt visszafogottabban, több emelkedettséggel teszi, mint a következő nemzedék harsányabb lírikusai, akik külön műfajjá fejlesztették az öregasszony-csúfolót.

A verset a germanista szakirodalom szelíd iróniával Sumerlaten-Liednek, azaz „frisskeményvessző-dalnak” nevezi. Az előző magyar Walther-kötet számára Orbán Ottó fordította le.

ha megöl, „sterbet si mich”: Walther az intranzitív igéhez kapcsolja a tárgyas névmást, azaz szó szerint „ha meghal(aszt) engem”. Nyilván nem a testi halálra gondol, hanem a költői-dal-noki elhallgatásra, amelynek velejárója, hogy a demonstráció tárgya nem épül tovább. A Minnesang idején komoly gondot okozott a költőknek az öregedés. (Már annak, aki nem halt meg fiatalon.) Hiába tudtak volna negyven-ötvenévesen is gyönyörű szerelmes verseket írni, nem léphettek fel velük: az őszülő-kopaszodó szerelmest kinevette a közönség. Walther, aki viszonylag sokáig élt, emiatt is térhetett át az 1200-as évek elején a szerelmi költészetről a közéleti-politikai Spruchdichtungra.

Bocsáss meg úrnőm légy okos

Genade vrouwe also bescheidenliche

Bocsáss meg úrnőm légy okos
mindig csak érted élek megígérem
ha ezt megszegem ne légy szívbjajos
ám egy dologban türelmedet kérem
 azt engedd meg hogy szórakozzam
 amíg kegyeidre kell várnom
 nem mondom meg mi az tudod te milyen vágy nyom
 de halld meg mitől félek én
 attól hogy rászokom ha ezt csinálom hosszan

„csak az enyém legyen a férfi akit szeretek
barátom mégis más nőkhöz oszon
minden jó dolgot megosztok veletek
de a barátom testén nem osztozom
 sokszor vágyom rá legyen itt velem
 mégsem velem van hanem máshol
 ha ott jó neki maradjon tőlem távol
 ilyen fájdalmat sok nőnek okozhat
 hogy velem így bánjon nem tűrhetem”

a nemes hölgy haragszik érte
hogy csajozok ottan meg itten

de nem úgy kedveskedett ahogy beszélt
pedig én sírva könyörögtem
mit ér ha jobban szeretem őt mindenkinél?
sok kérésem volt nem hallgatta meg őket
azt kívánja hanyagoljam a nőket?
jól teszi ha kérésem hallatán
egy kicsit több hajlandósággal él

„az már igaz hogy nagyon könyörögtél
én pedig semmibe vettelek
de azt is tudom mindenütt így nyögtél
ezért voltam rideg az is leszek
annak egész lényét kell latba vetni
aki engem szeret ne lépjen félre
osztott szerelem visz osztatlan szenvedésbe
tudsz erre bármi ellenérvet?
ezért hogy nem tudlak szeretni”

Walther érett korszakának egyik keserű, kiábrándult verse, amelyben a költő messzemenően kihasználja a dialógus-formát. A férfi, akit Waltherrel vagy az általa felvett szereppel azonosíthatunk, hol a nőhöz, hol a közönséghez beszél, a „nemes hölgy” hol a férfihoz, hol ugyancsak a közönséghez, hol pedig – Petri György kifejezésével – az „összestöbbinőhöz” intézi szavait. Itt is világosan látszik, hogy a Hohe Minne és a Niedere Minne közti feszültség nem elsősorban társadalmi jellegű, hanem inkább a „kesergő szerelem” és a „boldog szerelem” ellentéte. Csakhogy ez utóbbi sivár és sekélyes, az előbbi pedig kilátástalan, és már csak ezért is előbb-utóbb átfordul gyűlöletbe. Kisfaludy Sándor fogalmait maiakkal helyettesítve: van az úrnő és vannak a csajok.

A versnek tudomásom szerint nincs régebbi magyar fordítása.

csajok, „ich vriunde”: azaz ‚barátnőt szerzek’. Magyar fordításban ezzel a szleng szóval ragadható meg a legpontosabban Walther költői problémája.

Egy nő remekül megcsinálva

Si wunder wol gemachet wip

Egy nő remekül megcsinálva
mond ő még nekem köszönetet
kívánatos testét csodálva
költők róla dicsérő éneket
örömet hódolnék minden nőnek
de nekem mégis ez az egy kell
más férfi nézzen más nőt neki kellőnek
nem gondolok rá gyűlölettel
ha ő a magát is így dicséri
én ezt itt ő meg azt ott érti

arcán a szépség viruló kibomló
mint az égbolt olyanszerű
mi máshoz lehetne hasonló?
vonásain égi derű
 két csillaga ragyogást hoz rá
 magamat látnám ha néznék bele
 bár oly közel lehetnék hozzá
 nagy csoda következne be
 akkor én megfiatalodnék
 kínzó vágyam enyhülne helyben ott még

Isten nagy gonddal orcáira mér
kedves gyönyörű színárnyalatot
tiszta piros tiszta fehér
liliom itt rózsa ott
 bár ezt mondani bűn elvégre
 mégis inkább őrá tekintenék
 mint az égi szekérre vagy az égre
 én bolond kell-e őt dicsérni még?
 ha túlzásba viszem
 ami szívből jön attól fáj a szívem

a csókja lágy piros vánkos
ha rásimulhatna az ajkam
nem volna kínom már halálos
a betegség úrrá nem lenne rajtam
 amikor ajkát csókra nyújtja
 bárcsak lehetnék ott vele
 ha az ember hozzányúlna
 azt hinné balzsammal tele
 ha azt egyszer megkaphatom
 ahányszor kéri mindig visszaodom

a nyaka a keze a lába
szépen alkotva mondjam ki bátran
ami közte van dicséret szavába
foglaljam-e? elvégre láttam
 hogy „öltözz fel” nem kértem én őt
 amikor megláttam meztelenül
 ő nem látott meg pedig belém lőtt
 a vessző ült és most is bennem ül
 valahányszor a percet felidézem
 mikor a fürdőből kijött és néztem

Valószínűleg az ifjúkori költemények közé tartozik, noha szó esik benne a megfiatalodás vágyáról. Ez azonban olyasmiről lehet, ahogyan Faust megfiatalodását képzei a huszonéves Goethe. Nagytehetségű fiatal alkotóknál gyakran megfigyelhető, hogy kiválóan elsajátítanak egy

már bevált művészi formanyelvet, ám azt ugyanakkor fel is lazítják – és éppen ilyenkor látszanak nagyságuk jelei. Walther itt a *descriptio pulchritudinis*, vagyis a szépség leírása antikvitásig visszanyúló hagyományát követi, ám a leírásba beleviszi az átélt egyszeri szenvedély elemeit. Más szavakkal: az időn kívüli dicséretet személyes történetté alakítja.

Az, hogy a nő „remekül meg van csinálva”, természetesen azt is jelenti, hogy gyönyörűszépnek teremtette őt az Isten. De azt is, hogy valójában Walther csinálta meg a nőt: lírai hősnővé formálta, méghozzá egy remek versben, vagyis remekül. Ezért mondja önérzetesen, hogy „das [mármint a nő] mir noh werde ein habedanc”, azaz „ő még lesz [vagyis: tőle még jár] nekem egy közsizépen”. Walther sokat nyavalyog a korszak lírájában kötelező szerelmi bánat miatt. Ez az előző nemzedéktől készen kapott hagyomány része. Ugyanakkor egyértelművé teszi: szerzőként ő hozza létre a megszólaló Én vágyának tárgyát, aki ezért hálás lehet neki.

A fürdőzés közben meglesett női szépség az antikvitásig és a Bibliáig visszanyúló toposz (lásd az Actaeon által meglátott Dianát és a vénektől meglesett Zsuzsannát), amely nálunk még Csokonai költészetében is életképes, viszont a látványkor beálló, később meg-megismétlődő erekció motívuma mindenképpen radikális költői újítás.

A vers előző fordítója Weöres Sándor volt, aki az epekedést a magyar rokokó stílusregiszterébe helyezte. Ízelítőül az első négy sor: „Nő, pompás alkotású lény, / kegyét kívánom módfelett! / Kecses testének szánok én / magas dalban méltó helyet.”

nő, „wip”: közrendű asszonyt jelent, ellentéte a főrangú hölgyet jelentő „vrouwe”. Elképzelhető, hogy a beszélő egy polgár- vagy parasztlányt becsül többre az égnél és annak csillagainál. Walther többnyire ellenáll a stílusvegyítés kísértésének. Ő fölfelé nivellál. Ám ezáltal a „Hohe Minne” kissé vérszegény konvencióit élettel tölti meg.

kínzó vágy és lentebb betegség: a Minnesang „Hohe Minne” regiszterében magától értetődő beteljesületlenség, illetve az ebből adódó, versbe-dalba foglalható gyötrellem.

égi szekér, „himel wagen”: a Göncölszekér.

csókja (...) vánkös: nehezen visszaadható szójáték. A „küssen” szó a régi német nyelvben jelenthet csókot is, párnát is. Walther rájátszik mindkét jelentésre.

Mi bajom van valaki kérdi

Maniger fraget waz ich klage

Mi bajom van valaki kérdi
bizonygatja ilyen panasz nem jön szívből sosem
ő a napjait elfecsérli
igaz szerelemből nem termett neki öröm sem gyötrellem
ezért boldogsága beteg
aki tudja
hová visz a szerelem útja
dalomat az hallgassa meg

szerелеm köztudott szó
de hatása nem tudható bizony ám
minden jó erőt magához vonzó
szerелеm nélkül a szív sosem teljesen vidám
mióta ezt így tudom
Szerелеm Úrnő

örömöm egyre csak nő
baj ha elvész e bizalom

bízom benne hogy szívem szerelme
hú hozzám én is hú vagyok állhatatosan
ha tévhitet érlelt az elme
csalódva minden örömöm odavan
nem úgy lesz Úristen! ő annyira jó hogy
jóságával pontosan ismeri
bensőmet s mindig azt teszi
amitől lelkem boldog

ha ő tudná mit akarok
megadna nekem minden szépet és jót
de arra mi lehet az ok
hogya a csalárd szerelem is mond édes szép szót?
az hogy nem veheti biztosra
egy nő mit gondol egy férfi
és szavát hiszékenyen félreérti
bánatomat gyakran meghozza

aki egy nőt megcsalt első ízben
az férfiaknak is nőknek is megcsalója
a szerelmet minek tekintsem
ha a csalástól az igaz szeretőket sem óvja?
úrnóm légy rám boldogságot hozó
azért esengek hódolattal
hogya viszonzod azzal az indulattal
amelyre barátod vágyakozó

Emblematikus fiatalkori vers. Némely irodalomtörténészek vitatják a vers korai voltát az első versszakra hivatkozva, amelyben Walther közismert költőként állítja be magát, de hát a pályakezdő tehetségek, különösen a lírában, gyakran túlbecsülik ismertségüket. Úgy képzelem, hogy ezzel a versével a fiatal költő valósággal berobbanhatott a korabeli irodalmi közéletbe. Még tiszteletben tartja a konvencionális Minnesang műfaji határait, de már rengeteg alkotói energiát halmoz fel, és már ebben a versben is megfogalmazza kétségeit. Figyelemre méltó, ahogyan összekapcsolja a csalárdságot a kielégületlenséggel és a kölcsönös meg nem értéssel. Walther ezenkívül – mindjárt a pálya kezdetén – fölveti a költői szerep őszinteségének kérdését, továbbá rávilágít a (versbe foglalt) szó és az általa jelölt dolog közti feszültségre.

A verset előzőleg Berczeli Anzelm Károly fordította, ezúttal kissé szabadon értelmezve Walther gondolatmenetét. Nála így hangzik az első strófa: „Többen kérdik, mért kesergek, / s rám fogják, hogy ennyi bánat szívből nem jöhet. / Kár élni az ilyeneknek, / nem éreztek szerelemből bűt, sem örömet. / Gyarló, kit a szerelem, / várva hölgyét, / vágyva nem gyötört még, / s nyilván únja énekem.”

valaki, „maniger” majd pedig „der”: egy férfi a (fiktív) közönség soraiból.

ilyen panasz: maga a vers a panasz megfogalmazása. A szerelemben vetett hit és a szerelmesek közti bizalom megrendüléséről van szó.

boldogsága beteg, „sin gelücke kranc”: mint kiderül, valójában a beszélő az, akinek „beteg” a boldogsága.

Szerelem Úrnő, „frouwe Minne”: ez a megszemélyesítés valószínűleg Walther leleménye.

jó (...) jóság, „guot (...) güete”: etimologikus szóalakzat. Feltűnő a jóság mint a megismerés esz-
köze, még feltűnőbb ennek kudarca.

úrnőm: a megszólított hölgy lehet Walther főntebb említett szerelme, de lehet maga Szerelem Úrnő is. A „gruoz”, amelyet az „indulat” szóval adtam vissza, az első esetben a testi-lelki vágy beteljesítését, az utóbbi esetben a Szerelem segítő jóindulatát jelenti.

Szívem szerelme kicsi hölgy

Herzeliebez vrouwelin

Szívem szerelme kicsi hölgy
adjon Isten sok jót örökösen
ha jobbat költhetne aki költ
rólad megtenném szívesen
mondjak-e neked bármi mást
mint azt hogy a legjobban én szeretlek?
ez okoz nekem szívfájdulást

sokan a szememre vetik
hogy közrendű lányhoz szól énekem
az ilyenek nem érthetik
a nyomorultak! mi a szerelem
ők nem voltak szerelmesek soha
aki csak szép testet kíván s vagyont
miképp szeret az olyan ostoba?

a szép testtel gyakran jár gyűlölet
kár volna ha szépség után szaladnál
a szépség a szerelem után jöhet
a szívnek csak a szerelem használ
a szerelem megszépíti a nőt
a fordítottja nem igaz a szépség
a szerelemnek nem ad erőt

elviseltem és elviselem
és el fogom viselni mindig
magadtól vagy szép ez elég nekem
dorgáljanak ha ezt jónak tekintik
szeretlek járhat bárki szája
az üveg gyűrűd nekem többet ér
mint egy királyné arany koronája

ha hűséges vagy és állhatatos
nem érzek aggodalmat
hogy szívem fájdalma megtapos
temiattad

de ha nincs benned ez a két erény
lemondok rólad bárhogyan szeretlek
jaj ne így legyen akkor nincs remény

Walther e népszerű verse több okból is fejtörést okoz az értelmezőknek. A szerelem tárgya és témája egy olyan fiatal nő, akinek az „alsó(rendű) szerelem”, a Niedere Minne regiszterében volna a helye, viszont a költő a „magas(rendű) szerelem”, a Hohe Minne hangján szólal meg. Gondot okoz a „szépség” (schoene) és a szerelem (minne / liebe), valamint a „szív(em) szerelme” (herzeliebe) és a „szív(em) fájdalma” (herzeleit) ellenfogalmakként való értelmezése. Ennél is nehezebben értelmezhető, hogy a vers a szenvedélyes gyengédség retorikai stratégiájából épül fel, de a zárata miatt mégis szakító versnek bizonyul, miközben talán éppen ez teszi különlegesen széppé.

A verset az 1961-es magyar kiadás számára Fodor András fordította.

kicsi hölgy, „vrouwelin”: egyszerre tisztelettudó és bizalmas megszólítás. Ugyanakkor a beszélő tegezi a címzettet – vagyis a „du”, nem pedig az „ir” személyes névmást használja –, ahogy a gazda szólította a cselédlányt. A mai magyar nyelvben nem tudom érzékeltetni, mennyire botrányos (és persze izgalmas) lehetett a korabeli közönség számára az ebből adódó feszültség.

közrendű lány, „so nidere”: nem világos, milyen társadalmi réteghez tartozhatott – ha ugyan létezett – a „kicsi hölgy”. Akár jómódú polgár lánya, akár parasztlány, akár szolgáló, nem volt nemesi születésű, és Walther azt állítja: bírálatok érik, amiért egy ilyen személy kapcsán vonultatja fel a Hohe Minne költői apparátusát. Biztosra veszem, hogy az ezzel járó stílusvegyítés, valamint Walther szenvedélyes polémiája hozzájárult a költemény közkedveltségéhez.

szép test, szépség, „schoene”: Walther a külsődleges szépségről beszél, egymás után hatszor írva le a szót. Olyasmit kell elképzelnünk, mint a manöken szépsége egy mai divatmagazin címlapján. A költő a harmadik strófa második sorában talán már (és még) nem a címzethez, hanem az olvasóhoz beszél. A kulcsmondat: „a szépség a szerelem után jöhet”. Ez már a vers rezignált zárlatát készíti elő.

magadtól vagy szép: fordítói értelmezés. A verssor az eredetiben: „du bist schoene und hast genuoc”, vagyis ‚szép vagy és eleget birtokolsz’. Ez úgy is értelmezhető, hogy a lány elegendő vagyont fog örökölni, de úgy is, hogy „remekül van megcsinálva”, és ez önmagában elég. A mondat közbevetés (parentézis): a dorgálásról tett nyilatkozatba ékelődik bele.

üveg gyűrű: drágakő helyett üvegcsappal vagy üvegszilánkkal díszített olcsó gyűrű. Ugyanúgy értéktelen holmit jelentett, mint a magyar nyelvben a „fületlen gomb”. Polgári és paraszti rendű nők nem hordhattak nemesfém-ből készült ékszert.

jaj ne így legyen: a vers lezárása azt sugallja, hogy a játszma eldőlt. A szeretett nőről való lemondás lehetőségének szóba hozása magát a lemondást jelenti.

Úrnőm ez a koszorú tied

Nemt frouwe disen kranz

„Úrnőm ez a koszorú tied”
így szóltam egy csinos lányhoz

„a táncban díszítse fejed
szép virágaival te is virágozz
 ha drágakövem volna sok
 diadémot raknék fejedre
 ne nézz ilyen hitetlenkedve
 nem hazudok”

amit adtam neki elfogadta
akár egy gyerek úgy örült
és piros lett az arca
mint rózsza mely liliom mellé került
 csillogó szemével a földet nézte
 a szépség odasimult hozzám
 jutalmam az hogy mosolygott rám
 ha többet is adott az titkom része

„úrnóm...” „te is tetszel nekem
a pártámat neked adom ha kéred
ez a legdrágább ékszerem
tudok virágot pirosat fehérét
 ott nőnek messze kint a pusztán
 ők szépen kifesznek
 míg a madárkák énekelnek
 ketten együtt tépjük le őket aztán”

úgy éreztem hogy még soha
nem ragyogott így szívem derűje
a virágok lehullottak a fa
ágairól közénk a fűre
 higgyétek el örömben kacagtam
 álmomban annyi gyönyörben volt részem
 hogy elárasztott egészen
 aztán hajnalodott és felriadtam

őtőle jött az az ígézet
hogy idén nyáron minden lánynak
erősen a szemébe nézek
ha rátalálok véget ér a bánat
 mi van ha táncot éppen itt járt?
 egy kérésem van drága hölgyek
 kalapotokat csúsztassátok följebb
 ó jaj ha meglátom a koszorúját

Az álom-fikció és a valóság-fikció közti átjárás megteremtésekor Walther epikus és drámai mozzanatokot is integrált ebbe az intenzíven lírai költeménybe. Ha elfogadjuk, hogy a harmadik strófában a lány beszél, akkor egyrészt kiszól az álomból a valóságos olvasóhoz, másrészt elmondja azt a titkot, amelyet Walther – állítólag – meg akar őrizni. Walther a záró poénban

közszemlére teszi magakelletését is: a női kalapok felcsúsztatásával, ezzel a vetkőztető mozdulattal az álombeli koszorút akarja megtalálni a valóságos közönség egyik (nyilván igen szép) hölgyének fején.

A vers előző fordítója Illyés Gyula volt. Illyés finom érzéssel vitte bele az erotikus magyar népdalok hangját a vers – általa szépen visszaadott – vibrálásába. Az ő változatában az első strófa így hangzik: „»Vedd e koszorút, Kegyesem« / mondtam egy szép lánynak egyszer vidáman, / »diszedül fejedem / tarka virágot viselj te a táncban. / Volna bármennyi drága kincsem, / tenném te fődre mindet, / én Kegyesem, csak hidd meg, / hogy nálam hivebb hived nincsen.«” A verset Pór Judit is lefordította, az ő átültetése az *Énekelj, aranymadár* című antológiában olvasható.

akár egy gyerek úgy örült, „einem kinde gelich das ere hat”: a sort sokan azzal adják vissza, hogy a lány úgy fogadta az ajándékot, mint egy rangos kisasszony, mert a „kint” jelenthet lánygyereket is, az „ere” elsődleges jelentése pedig csakugyan ,rang’. Szerintem Walther számára ebben a mozzanatban az érzelmek kiszínezése volt a fontos, nem pedig az egyszerű lány által utánzott rang.

pártám, „min schapel”: a párta női fejdísz volt (nem azonos az imént átnyújtott koszorúval), egyszersmind a szüzesség jelképe. Eszerint a harmadik strófában a lány szólal meg: Walther (vágy)álmában felkínálkozik a férfinak. Ezt a föltevést a germanisták egy része, nyilván erkölcsi okokból, nem fogadja el. Komolyabb fejtörést okoz a strófa legelején álló „vrouwe”, „úrnő”, amely megszólításként azt a véleményt támasztja alá, hogy igenis a férfi beszél a lánynak. Az egyik lehetséges megoldás, hogy ezt a szót a sajtó alá rendező egy másoló utólagos betoldásának minősíti, és elhagyja a nyomtatott szövegből. Nem kell azonban elhagynunk a megszólítást, ha ezt az egy szót a férfi szenvedélyteli felkiáltásának tekintjük, és az egész hátralevő strófa a lány válasza erre.

Márton László fordításai és kommentárjai